

חנה ארנדט

הרצל ולזר

בעיני יהדות המערב, אשר מעולם לא התבוללה באמת, למרות חסייתם של אחדים מהם בסלונים האנטישמיים, לא נודעה לפרשת דרייפוס חשיבות מכרעת של ממש. אבל "היהדות המודרנית המשכילה, זו שעזבה את הגטו, זו שנגמלה מן הסחר-מכר, נדקרה בלב-לכה"¹. בעיניה נכונה היתה ההכללה הנאיבית של הרצל: נחוץ היה "האויב המשותף" בשביל שיעשה היהודי עוד פעם לכן עם.² "הבנים האובדים" הללו למדו רבות מסביבתם וכששבו אל בית אבא מצאו כי הם אחוזים אי-שביעות רצון עזה אשר היתה תמיד סימן ההיכר של פטריוטיות אמיתית ושל מסירות אמת לעם. למגינת ליבם ובהפתעת-מה באו לידי הכרה, כי ברגע בו הוצעו שיפורים במבנה עתיק היומין, מיד הוחלט לגרשם ממנו. וכל הזמן ראו כי הבניין מט לנפול. תיאודור הרצל בא ממש בזמן כדי לסקר את משפט דרייפוס הראשון בשביל עיתון וינאי. הוא שמע את קריאת ההמון "מוות ליהודים!" וישב לכתוב את "מדינת היהודים". ברנאר לזר בא מעיר הולדתו בדרום צרפת כמה שנים לפני כן, בעיצומה של המהומה האנטישמית, שעוררה שערוריית פנמה. זמן קצר לפני פרשת דרייפוס, פירסם חיבור בן שני כרכים על האנטישמיות, ובו קבע כי יש לזקוף אותה, בין היתר, להתנהגותם הלא-סוציאלית של היהודים.³ באותה עת סבר כי מצא בסוציאליזם את

* הערת המתרגם: משמעותו של החיבור הזה טמונה בקריאת השרטוט הקצר של ארנדט, ביחד עם הערות השוליים המרובות שלה. היא מצטטת במקור באנגלית, ומפנה את הקוראים אל המקור בגרמנית (אצל הרצל) או בצרפתית (אצל לזר והאחרים). באשר לכתבי הרצל הפניתי תמיד אל התרגומים הקיימים בעברית. את הקטעים מאת פֶּגִי ומתוך *Les juifs en Roumanie* תירגמתי מן המקור, ואילו את השאר - מן האנגלית. את התוספות שלי הקפתי בסוגריים מרובעים.

1 ראו הערותיו של תיאודור הרצל בנאום הפתיחה בקונגרס הציוני הראשון [29 באוגוסט 1897]: "רגש ההשתייכות והשיתוף, שבו היו מוגנים אותנו תכופות כל-כך וזעופות כל-כך, הוא היה נתון בתהליך של התפוררות גמורה, שעה שהסתערה עלינו האנטישמיות... אנו, אפשר לומר, שכנו הביתה... אנו הבנים השבים הביתה מוצאים בו כמה דברים הטעונים תיקון במפגיע." "כתבי הרצל", כרך ז': בפני עם ועולם א' - נאומים ומאמרים ציוניים 1895-1899, תירגמו י. ייבין, ח. איזאק וש. מלצר (ירושלים: הספריה הציונית, תש"כ-תשכ"א), עמ' 113.

2 ראו את ערותו של הרצל בפני הוועדה הבריטית להגירת זרים [7 ביולי 1902]: "אומה היא לפי השקפתי קיבוץ היסטורי של בני-אדם, הקשורים זה אל זה באופן ניכר, ומאוחדים בידי אויב משותף." "כל כתבי תיאודור הרצל", ספר רביעי-חמישי, תירגם מ. ברקוביץ (ורשה: אחיאסף, 1924), עמ' 192. [ארנדט לא תירגמה את הצירוף "לפי השקפתי" (במקור: nach meiner Ansicht)].

3 Bernard Lazare, *L'antisémitisme: son histoire et ses causes* (Paris, 1894) ("האנטישמיות: תולדותיה וגורמיה").

הפתרון. גם לזר היה עד ראייה למשפט דרייפוס והוא גמר אומר בליבו לא לחכות למהפכה העולמית. כשניצב פנים אל פנים מול שנאתו הגואה של האספסוף, נוכח מיד כי מעתה ואילך הוא פְּרִיָה (pariah) מנודה⁴ וקיבל את האתגר. בין מגיניו של דרייפוס הוא לבדו תפס לו מקום כיהודי מוֹדָע ונאבק למען צדק בכלל, ולמען העם היהודי בפרט.⁵

שני האנשים הפכו ליהודים מכוח האנטישמיות. אף אחד מהם לא הסתיר עובדה זו.⁶ רק משום שהיו "מתבוללים" כל כך נוכחו שניהם כי אפשר שיחיו חיים נורמליים, רק בתנאי שהאמנציפציה לא תישאר בגדר אות מתה, אבל ראו כי במציאות נהיה היהודי לִפְרִיָה של העולם המודרני.⁷ שניהם עמדו מחוץ למסורת הדתית של היהדות ואף אחד מהם לא רצה לחזור אליה. שניהם היו מנותקים,

4 ראו 64 p. Lazare, *Le fumier de Job* (Paris, 1928), p. 64 | "איוב בתוך האפר": "מעתה אני פריה" [את הספר ערך אדמון פלג מתוך הפרגמנטים שהשאיר אחריו לזר כהכנה לחיבור מקיף על העם היהודי. מבחר פורסם באנגלית, כשש שנים אחרי המאמר הזה, בספר שערכה ארנדט והוסיפה לו מבוא והערות: *Job's Dungheap: Essays on Jewish Nationalism and Social Revolution, with a Portrait of Bernard Lazare by Charles Péguy*, trans. Harry Lorin Binsse (New York: Schocken Books, 1948). מבחר דומה פורסם בעברית בתרגומו של מנשה ארבל בקובץ "לזר, לנדאואר, מיהזם: אנרכיסטים יהודים", עורכים: חיים זליגמן ויעקב גורן (רמת אפעל: יד טבנקין, 1997).]

5 ראו 68-69, 74 pp. Péguy, *Notre jeunesse* [Paris, 1910], pp. 68-69, 74 | "נעוריונו": "הפוליטיקאים, הרבנים, קהילות ישראל, הסכינו יותר מדי... להקריב את דרייפוס כדי להרחיק מעליהם את הסערה [ארנדט תירגמה: למען אשליה]. הרוב הגדול של היהודים... אין הוא מוביל אל ייעודיו הגדולים והכואבים אלא מתוך שכופה אותם... חבורת מטורפים וקנאים... המקובצים סביב כמה ראשים שהם בדיוק רב נביאי ישראל... הנביא, במשבר גדול זה של ישראל ושל העולם, היה ברנאר לזר."

6 ראו הערתו של הרצל במכתב משנת 1895 | אל הרב הראשי של קהילת וינה, מוריץ (משה) גידמן, 16 ביוני: "היותי יהודי לא נחשבה בעיני... אלא שכשם שהאנטישמיות דוחפת את היהודים החלושים, מוגי הלב והשאפתנים אל עבר הנצרות, כך סחטה והעלתה מתוכי בדחף עצום את יהדותי." "עניין-היהודים: ספרי יומן", כרך א': יוני 1895 - אוקטובר 1898, תרגם יוסף ונקרט (מוסד ביאליק, 1997), עמ' 135. אמירות בנוסח זה מופיעות פה ושם ביומניו. את הכרזות של ברנאר לזר אפשר למצוא ב"איוב בתוך האפר": "אני יהודי ואני יודע דבר על היהודים... עלי לדעת מי אני ומדוע אני שנוא. עלי לדעת מי אני יכול להיות." "לזר, לנדאואר, מיהזם", עמ' 152.

7 ראו הערתו של הרצל ב"מועצת המשפחה" של הרוטשילדים: "בשום מקום אין מתייחסים אליכם כאל שווים, אף אין רואים בכם אזרחי המדינה (Staatsangehörige) [ארנדט תירגמה: אזרחים סוג ב']". "עניין-היהודים", כרך א', עמ' 174-175. באופן דומה ברשימותיו לקראת הראיון עם הברון הירש מופיעה ההבחנה: "אתם פאריה. אתם מוכרחים לרעוד תמיד, שמא ייקחו מכם את זכויות האדם או את רכושכם." "כתבי הרצל", כרך ח': בפני עם ועולם ב' - נאומים ומאמרים ציוניים 1899-1904, עמ' 339. ראו גם הערתו של לזר על ה"פריה הלא-מודע", כלומר היהודי שזוכה לאמנציפציה, ועל ה"פריה המודע" של החברה המערבית:

Le nationalisme juif (Paris, 1898), p. 8.

כאינטלקטואלים, מן הקליקות היהודיות צרות האופקים והקרתניות, אשר צמחו באופן כלשהו בתוך מסגרת החברה הגויית. מן הגטו הרוחני ששימר על כל דבר מחיי הגטו חוץ מן האינטימיות שלו, היו שניהם רחוקים כרחוק מזרח ממערב. ואולם, שניהם היו תוצרי הטבעיים; הרי ממנו ברחו שניהם. כשנמשכו אליו בחזרה, כבר לא יכלה היהדות להיות בעיניהם דת, אבל גם לא הצטרפות בחצי פה לקליקה אחת מני רבות. למוצאם היהודי נודעה בעיניהם משמעות פוליטית ולאומית. הם לא יכלו למצוא להם מקום בעולם היהודי, אלא אם כן העם היהודי הוא אומה. כל אחד בקריירה שלו בא לידי עימות רציני עם הכוחות ששלטו אז בפוליטיקה היהודית, כלומר עם הפילנתרופים. בעימותים הללו, שלכסוף התישו אותם, למדו שניהם כי על העם היהודי מאיימים לא רק האנטישמים מבחוץ אלא גם השפעת "נדבניו" מבפנים.⁸

אלא שבכך נגמר הדמיון ומתחיל השוני הגדול, אשר הוביל בסופו של דבר לקרע אישי בין השניים, בעת שכיהנו יחד בוועד הפועל של ההסתדרות הציונית. פתרונו של הרצל לבעיה היהודית, בחשבון אחרון, היה בריחה או גאולה בבית-מולדת. בעקבות פרשת דרייפוס נראה לו העולם הגויי כולו כעוין; אין אלא יהודים ואנטישמים.⁹ הוא הביא בחשבון כי יצטרך להתעסק עם עולם עוין זה ואף עם אנטישמים מוצהרים. הוא היה אדיש כלפי מידת העוינות של הגוי; למעשה, חשב, ככל שאדם אנטישמי יותר, כך יעריך יותר את היתרונות שביציאת היהודים מאירופה!¹⁰ לעומת זאת, בעיני לזר היתה שאלת הטריטוריה משנית - תוצאה גרידא של הדרישה הראשונית כי "היהודים יזכו לאמנציפציה כעם ובצורת אומה".¹¹ לא לברוח מן האנטישמיות ביקש, אלא לגייס את העם נגד אויביו. הדבר ניכר בבהירות

8 בראיון עם הלורד רוטשילד (ב-4 ביולי 1902) תיאר הרצל את הצדקה היהודית כ"מכונה לריכוז קריאות הזעקה". "עניין-היהודים", כרך ג': אפריל 1902 - מאי 1904, עמ' 27. הוא בא לידי עימות גלוי עם הפילנתרופים, כשיסד את הבנק הקולוניאלי היהודי. הבנק קרס לאחר מכן בגלל החרמתו בידי חוגים כלכליים יהודיים. העניין נדון באריכות ב"כתבי הרצל", כרך ז', עמ' 334 ואילך, והוא מוזכר תכופות ביומנים. באופן דומה, לזר התעמת עם כל יהדות צרפת בהגיגו על דרייפוס. ראו Baruch Hagani, *Bernard Lazare, 1865-1903* (Paris, 1919), p. 28 ff. ידו היתה על התחנה בעימות הזה, כפי שמראה בשלמות Péguy, *Notre jeunesse*, p. 75 ff. דוגמה אחת שמביא פגי (עמ' 84) היא משמעותית: "כשהתנהל משא ומתן להקמת יומון גדול..., לא העמידו המשקיעים היהודים אלא תנאי אחד: שברנאר לזר לא יכתוב בו."

9 ראו הערתו ב"מדירת היהודים" ("כתבי הרצל", כרך א': החזון, תרגם ש. פרלמן, עמ' 29): "העמים שהיהודים יושבים בתוכם, כולם כאחד אנטישמים הם, במעטה בושת או בבלי בושת."
10 ראו ההבחנה הנשנית, המתועדת ב"עניין-היהודים", כרך א', עמ' 116: "האנטישמים יהיו ידידינו הנאמנים ביותר, המדינות האנטישמיות - בעלות-בריתנו הטובות ביותר." במכתב לניסן קצנלסון, שנכתב בקשר לפרעות קייסינג-ב-1903, מתגלה כיצד פירש למעשה את הרעיון הזה. באותו מכתב הוא מבקש "להפיק מידה מסוימת של תועלת מן האסון המאיים".

11 *Le fumier de Job*.

מחלקו בפרשת דרייפוס ומן המזכר שחיבר אחר כך על רדיפת היהודים ברומניה.¹² גישה זו, משמעותה שהוא לא חיפש מגינים אנטישמיים פחות או יותר, אלא אחים-לנשק של ממש, ואותם קיווה למצוא בקרב כל הקבוצות המדוכאות באירופה בת-זמנו.¹³ הוא ידע כי האנטישמיות איננה תופעה מבודדת וגם לא אוניברסלית, וכי שותפותן המבישה של המעצמות בפוגרומים במזרח אירופה היתה בגדר סימפטום למשהו עמוק הרבה יותר, כלומר לסכנת התמוטטותם של כל הערכים המוסריים בלחץ הפוליטיקה האימפריאליסטית.¹⁴

בעקבות פרשת דרייפוס וניסיונו שלו במאבק לצד יהודים, למען אחד מאחיהם,¹⁵ בא לזר לידי הכרה כי המכשול האמתי בדרך האמנציפציה של עמו איננו האנטישמיות, אלא "השחתת מידותיו של עם, המורכב מן העניים והנדכאים, החיים על נדבות אחיהם העשירים, עם המתחלחל רק מרדיפות מבחוץ אך לא מדיכוי מבפנים, מהפכנים בחברה הנוכרית אך לא בחברתם שלהם."¹⁶ עקרון החירות יצא

12 *Les juifs en Roumanie* (Paris, 1902) ["היהודים ברומניה"]

13 אופייני לגישה זו קטע זה מתוך *Les juifs en Roumanie*, p. 103: "אפשר שאם תביא [הבורגנות הרומנית] את היהודי לידי ייאוש, אם תוציא אותו מכליו, כי אז למרות סבילותו, למרות עצותיהם של עשיריו החששנים, הוא יתאחד עם עובד האדמה ויעזור לו לפרוק מעליו את העול." מנגודת לכך ניגוד בולט גישתו של הרצל, כפי שהיא מתגלה באירוע זה: בעקבות פגישתו עם הסולטן, קיבל מברקי מחאה מאסיפות סטודנטים הכוללות בני כל מיני אומות מדוכאות. הוא הודה כי זה "הכאיב" לו ו"הרגיז" אותו, אך הרושם הפוליטי היחיד אשר עניין זה השאיר בו, הוא שזה גרם לו לדבר על ניצול המברקים הללו בשיחותיו עם הסולטן! ראו "עניין-היהודים", כרך ב': אוקטובר 1898 - אפריל 1902, עמ' 367. ולזר גינה בחריפות את הרצל על קשריו עם "הסולטן האדום" האתראי לטבח הארמנים. ראו "לזר, לנדאואר, מיהזם", עמ' 63-65.

14 ראו הערתו ב- *Les juifs en Roumanie*, p. 91: "מלבד זאת, איזו אומה תעז לפצות פיה? אנגליה, משמידת הבורים? רוסיה, רודפת הפינים והיהודים? צרפת, טובחת הווייטנמים... והמתכוננת להרג המרוקאים? איטליה, זו של אריתריאה אתמול ושל טריפולי מחר? גרמניה, תלייניתם האכזרית של השחורים...?"

מבט מעניין על הקשר בין האכזריות שעוררה האנטישמיות בעמים ובין מדיניות האימפריאליזם חושף פרנאן לאבורי (Fernand Labori), סניגורו של דרייפוס, במאמרו "Le Mal politique et les partis" [הרעה הפוליטית והמפלגות]: "באופן דומה, תנועת ההתפשטות הקולוניאלית היא... תכונה אופיינית לעידן זה. למותר לציין כי מדיניות זו גבתה מן האנושות קרבנות מוסריים וחומריים כאחד."

15 מתוך כתב העת *L'Echo Sioniste* (20 באפריל 1901), הנה מה שהיה ללזר לומר על יהודי צרפת, כפי שלמד להכירם בזמן משבר דרייפוס: "ראו את היהודים הצרפתים שלנו. אני מכיר את הקהל הזה ויודע למה הם מסוגלים. לא די להם לדחות כל סולידריות עם אחיהם ילידי החוץ; הם גם צריכים לתלות בהם את כל הרעות שפחדנותם שלהם מביאה. לא די להם להיות לאומנים יותר מן הצרפתים ילידי המקום; ככל היהודים המשוחררים ככל מקום, הם גם צריכים מרצונם לנתק את כל קשרי הסולידריות. עד שכנגד שלושים-וכמה אנשים בצרפת המוכנים להגן על אחד מאחיהם המעונים תוכל למצוא כמה אלפים המוכנים לעמוד על המשמר באי השדים, לצד הקנאים שבפטריוטים."

16 *Le fumier de Job*, p. 151.

נפסד, חשב, אם תחילה יוותר אדם על חירותו־שלו. לוחמי חירות אפשר שיהיו אינטרנציונליסטים, רק אם הם מתכוונים בזאת שהם מוכנים להכיר בחירותן של כל האומות; לעולם אי אפשר שיהיו אנטי־נציונליסטים.¹⁷ ביקורתו של לזר על בני עמו היתה חריפה לפחות כביקורתו של הרצל, אך מעולם לא בז להם ולא היה שותף לרעיון של הרצל כי את הפוליטיקה יש לכוון מלמעלה.¹⁸ כשניצב מול הברירה להישאר ללא כוח־השפעה פוליטי או לכלול את עצמו בקבוצה הנבחרת של המושיעים, הוא העדיף לפרוש לבידוד מוחלט, אשר בו אם לא יוכל עשות דבר, לפחות יוכל להישאר אחד העם.¹⁹ שכן לזר לא יכול למצוא תומכים בצרפת. הקבוצה היחידה במערב אירופה שעשויה היתה להגיב על המסר שבפיו – היהודים שנגמלו מן הסחר־מכר של הסוחר הקטנוני, האינטלקטואלים במקצועות החופשיים – כמעט לא היו קיימים באותה הארץ. מצד אחר, בינו ובין ההמונים המרוששים, שאהב אותם אהבה עמוקה כל כך, והנדכאים היהודים, שהגן עליהם במסירות רבה כל כך,²⁰ הפרידו אלפי קילומטרים וכן הבדל של לשון. במובן מסוים, אפוא, הרצל, בתמיכת יהודי גרמניה ואוסטריה, הצליח היכן שנכשל לזר. למעשה, כה גמור היה כישלוננו עד שבני־זמננו היהודים התעלמו ממנו,²¹ והשיבוהו אלינו סופרים קתולים. אותם אנשים ידעו טוב יותר מאיתנו כי לזר היה פטריוט יהודי גדול וסופר גדול גם כן.²²

תרגום שירן בק

Published by permission of Georges Borchardt Inc., New York, Copyright (c) 2000,
Hannah Arendt Bluecher Literary Trust.

17 Péguy, *Notre jeunesse*, p. 130 מדגיש את הניגוד הזה בין הבין־לאומי לאנטי־לאומי כהמחשה לפטריוטיזם היהודית של לזר.

18 ראו "עניין־היהודים", כרך א', עמ' 179.

19 ב-24 במאס 1899 כתב לזר להרצל כי הוא חש שעליו להתפטר מהוועד הפועל, והוסיף כי הוועד "מנסה לנהל את המוני היהודים כאילו הם ילדים נבערים... זו תפישה המנוגדת מן היסוד לכל דעותי המדיניות והחברתיות ועל כן אינני יכול לשאת באחריות כלפיה." מצוטט בידי Hagani, *Bernard Lazare*, p. 39.

20 Péguy, *Notre jeunesse*, p. 87 מתאר אותו כך: "לב שפעם לכל הדי העולם, אדם שדיפדף בעיתון, ומתוך ארבעה עמודים, מתוך שישה, שמונה, שנים־עשר עמודים, במבט אחד כמו ברק קלט שורה אחת, ובשורה הזאת היתה המלה יהודי... לב שדימם בכל גטאות העולם... בכל מקום ששם היהודי נרדף, כלומר, במובן מסוים, בכל מקום."

21 שם, עמ' 84: "אנשים מכל הצדדים התארגנו למופת בשביל שיגוע ברעב בשלווה."

22 לולא הממאר של פגי, "דיוקנו של ברנאר לזר", אשר צורף כהקדמה ל"איוב בתוך האפר" – כתבים מן העיזבון, היינו יודעים מעט על לזר. הביוגרפיה שכתב הגני מבוססת במידה רבה על פגי, ורק בעזרתו היה לזר מסוגל לפרסם את חיבורו על יהודי רומניה. החלק העצוב ביותר בסיפור העצוב הזה, כפי שמציין פגי, הוא העובדה שהארם היחיד אשר באמת העריך את גדולתו של לזר ואת אהבתו כלפי היהודים, אף שראה בו אייב, היה אדואר דרימון (Edouard Drumont).